

LAURA LAURUŠAITĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Institute of Lithuanian Literature and Folklore

NEI SAVA, NEI KITA: NULINĖ TAPATYBĖ ŠIUOLAIKINIŲ BALŲŲ (E)MIGRANTŲ LITERATŪROJE

Neither Self nor Other: Zero Identity in the Contemporary
Baltic (E)migrant Literature

SUMMARY

Using imagology as a representational strategy, the article focuses on the unique potential of the 21st century Lithuanian and Latvian émigré literature to provide an overview of the images that encode the contemporary dislocated identity. The introductory part traces an epistemological shift from the hybrid identity, common to the Baltic post-war émigrés, towards the zero identity, immanent to contemporary emigrants. The analytical part examines undefined states of the emigrants, such as being in mental and social limbo, lack of any attachment and holistic anonymity. Applying broad metaphors saturated with imagological content, Lithuanian and Latvian émigré writers document constant tension between the subject's inner "self", the physical body and its visible representation. Having analysed the multitude of literary images encoding intermediate states and/or distorted reality (airport, suitcase, mirror, computer screen, mask, fake passport) and manifestations of social unattachment (freeganism, squatting, excessive drinking as an identity-erasing practice) the conclusion is drawn that zeroness is a permanent and fundamental state defining the identity of the contemporary Baltic emigrants.

SANTRAUKA

Straipsnyje, pasinaudojant imagologijos prieiga ir unikaliu XXI a. lietuvių ir latvių emigracinės literatūros potencialu, analizuojami įvairūs, koduojantys šiuolaikinę išvietintą tapatybę. Įžanginėje dalyje konstatuojamas episteminis poslinkis nuo hibridinės tapatybės, būdingos pokario išėiviams, prie šiuolaikiniams emigrantams imanentiškos *nulinės* tapatybės. Analitinėje dalyje plėtojamos šiuolaikinių emigrantų „kybojimo tuštumoje“, technologinių pokyčių nulemtu anonimiškumo ir socialinio buvimo niekuo reikšmės.

RAKTAŽODŽIAI: imagologija, nulinė tapatybė, emigracija, lietuvių literatūra, latvių literatūra.

KEY WORDS: imagology, zero identity, emigration, Lithuanian literature, Latvian literature.

Lietuvių ir latvių rašytojai, pasitelkę talpias metaforas ir prisodrinę jas imagologinių turinių, suproblemina nuolatinę įtampą, kylančią tarp emigravusio žmogaus vidinio „aš“ savasties, fizinio kūno ir regimos jo reprezentacijos. Išanalizavus tarpškumą ir/ar virtualybę fiksuojančių įvaizdžių gausą (oro uostas, lagaminas, veidrodis, kompiuterio ekranas, kaukė, padirbtas pasas) ir socialinio neprisirišimo manifestacijas (fryganizmas, gyvenimas skvotuose, besaikis gėrimas kaip tapatybės ištrynimo forma ir kt.), daroma išvada, kad nuliškumas yra permanentinė ir esminė šiuolaikinio emigranto tapatybės būseną.

„Pasaulyje be atsparos taško asmenybė tampa nuliu“¹, – šie XX a. pabaigoje baltisto Endre Bojtáro išstarti žodžiai skamba pranašiška šiuolaikinės globalizacijos ir gausėjančios emigracinės literatūros² kontekste. Dabartinių lietuvių ir latvių (e)migrantų literatūra liudija, kad gyvenant svetur vis labiau išsitrina ambivalentinė postkolonijinės opozijos savas/kitas arba imagologinės perskyros savivaizdis/*hetero* įvaizdžio skirtis, kuri skatina identifikuoti ne individo susidvejinimą, o naują šiuolaikinės (e)migracinės tapatybės pakopą – *nulinę* būklę. Teoretizuodami pastarojo meto migracinio pobūdžio literatūrą lietuvių ir latvių mokslininkai vis dažniau konstatuoja, kad postkolonijinė žiūra nebėra visiškai adekvati prieiga šiuolaikinei emigracijai ir jos literatūrai tirti, pabrėžiamas hibridizacijos neveiksnumas, kalbama apie „išsklidusį identitetą“³, dvigubą susvetimėjimą (latv. *dubultā atsvešināšanās*)⁴. Visų pirma todėl, kad dabartinis išvykimas iš gimtosios šalies yra savanoriškas ir čia eliminuojamas galios aspektas. Be to, pokario išeiviai buvo dvigubai priklausomi – jautė simbiotinį ryšį su prarasta tėvyne ir bandė prisitaikyti prie naujosios šalies, todėl jiems buvo būdinga šizofreniška (dviguba) sąmonė, o šiuolaikinius emigrantus apibūdina ne dviejų tapatybių koegzistencija, o identiteto difuzija, kai nebepriklausoma niekam ir niekur. Apibendrinamai galima teigti, kad paradigmine

šiuolaikinio emigranto būties situacija – ne skilimas į dvi dalis, o atskilimas nuo abiejų priklausymo polių. Hibridinės tapatybės projektą galima apibendrinti schema *ir-ir*, o nulinės tapatybės reprezentacinis šablonas remiasi *nei-nei* struktūra, kuri žymi bet kokios identifikacijos trūkumą, abiejų tapatinimosi taškų neutralizavimą. Šiuolaikinio emigranto būklę literatūrologė Dalia Satkauskytė yra pavadinusi egziline (ne)tapatybe ir priešina ją dualiai (hibridinei) individo tapatybei ir savimonei⁵, konceptualiam buvimui daugiau nei vienoje vietoje tuo pačiu metu. Nors abi šios būklės – hibridinė tapatybė ir nulinė tapatybė – kyla iš kultūrinio pliuralizmo ir yra antiesencialistinės, šiuolaikinės emigracijos literatūros tekstuose pabrėžiamas ne tiek binariškas emigranto santykis (aš/kitas, tėvynė/svetima šalis, susikalbėjimas/nepapratus), kiek situacijos ir tapatybės neapibrėžtumas, čia prabylama apie kybojimą tarpinėje erdvėje ir negebėjimą pasirinkti nė vienos identiteto opcijos. Analizuodama pokario išeivijos reiškinių ir svetur sukurtą literatūrą, šio straipsnio autorė yra rašiusi apie patologinę šizofreniškai skilusios tapatybės būklę⁶, o skaitant XXI a. migracinės tematikos tekstus akivaizdu, kad šiuolaikiniai emigrantai, būdami laisvi nuo bet kokių prisirišimo saitų ir prievartos diktato, turi episteminę privilegiją – laisvę rinktis. Į atskilimo nuo tėvynės ir buvimo niekuo negatyvą rašytojai sutelkia ir po-

zityvią laisvės reikšmę: „Aš pajutau tą lengvumą. Kad esu kaip ir niekas, o kartu – kas tik noriu.“⁷ Emigrantas konceptualizuojamas kaip „iš varnų lizdo iškrięs jauniklis“, tačiau namų netektis atveria neriboto pasirinkimo galimybę: jis yra „laisvas, lizdo neturintis paukštis“⁸. Vis dėlto, kaip matysime iš tolesnės analizės, permanentinė ir absoliuti laisvės būklė gali turėti ir destruktivių pasekmių.

Nulinės tapatybės iliustracinė metaforika grožiniuose tekstuose pasitelkiama iš(si)stūmimo iš savosios šalies reikšmės kurti. Šiame kontekste reikšminga Mariaus Ivaškevičiaus pjesė *Išvaymas: Vieno obuolio kronika* (2012). „Išvaymas“ tiesiogine šio žodžio prasme buvo būdingas prievartinei pokario migracijai, o dabartinė savanoriška (e)migracija labiau primena nusakralintą „vaymą“ iš šalies. Analogiškos nereikalingumo, sterilizacijos metaforos aptinkamos ir latvių autorės Andros Manfeldės romane *Dzimtenīte (Tėviškėlė)*, kur jos įgyja dar ir „(iš)valymo“ reikšmę, nes emigravusi tautos dalis čia gretinama su „apendiksu“, niekam nereikalinga rudimentine tautos atauga, o viena pagrindinių veikėjų Santa pastojusi patiria persileidimą. Panašiai ir Latvijos kūnas atsižada išeivių, juos išspjauna ir pamiršta kaip niekam nereikalingas atmatas:

Jos buvo kaip apendicitas. Iš vidurių išrautas ir išmestas priedelis, kai jis, visai kaip mėnesinių kraujo išstumta neapvaisinta kiaušialąstė, sutrūnija žemėje, ir niekas nejunta nei trūkumo, nei skausmingo buvimo.⁹

Ir kituose tekstuose emigrantai apibūdinami medicininėmis ir chirurginėmis intervencijomis į svetimos šalies kūną metaforomis:

O dabar kas aš? Implantas! <...> Niekada nebebūsiu tuo, kas buvau. Nuolat bijosiu būti atmesta, bijosiu komplikacijų. Implantas – štai emigranto sinonimas.¹⁰

Emigrantai save suvokia kaip dirbtiną inkliuzą, kuriam nelemta organiškai įsiterpti į šalies „donorės“ sociumo organizmą. Santykis su naująja rezidencijos šalimi primena santykį su pamote, kuri „įvaikina“, parūpina prieglobstį, bet negali suteikti natūralaus priklausymo elemento. Todėl šiame straipsnyje emigranto santykiui su rezidencijos šalimi apibrėžti pasirinkta „adoptuotos šalies“ sąvoka, kurią vartoja politologas Kęstutis Girmius¹¹. Naujoji šalis (tai nurodo ir Manfeldės ironiškai pavartotas mažiškas žodis *tėviškėlė*) tėra gimtinės substitutas – simbiotinis, patirtinis santykį keičia konstrukcinis, racionalizuotas santykis, neturintis tęstinės istorijos, atpažįstamų simbolių ir kodų. Manfeldė kuria emigrantų kaip gyvų fosilijų vaizdinį. Projektuojant apibūdinimą „tėviškėlė“ į etninę geografinę tėvynę, mažiškas žodis nuskamba paniekiamai, menkinamai. Gimtoji šalis taip pat nebėra identiteto pagrindas ir ramstis, nes ekonominis išvykimo motyvas liudija naudos principo viršenybę prieš patriotizmą ir instrumentinį naujųjų emigrantų požiūrį „kur gerai, ten ir tėvynė“.

Kita vertus, kyla klausimas, ar emigrantai yra išstumtieji, ar veikia patys iš šalies ir iš stabilios tapatybės save išstumusieji subjektai, rašytojos Julijos Mičiūtės žodžiais tariant, „patys save ištrėm[ę]“¹². Daugelyje emigracijos tekstų diegiamas Lietuvos atsižadėjimo arba menkinimo leitmotyvas. Deklaruojamas nebe tautiškas, o reprezentacinis lankstumas ir nuo bet kokių priklausom

mybės saitų išsilaisvinusio pasaulio žmogaus mentalitetas – individo, kuris jaučiasi namuose, kad ir kur būtų. Iš jaunųjų autorių emigracinės tematikos tekstų ryškėja, kad po Nepriklausomybės atgavimo gimusi ir sovietmečio nepatyrusi karta yra genetiškai pažymėta netekties ženklų, jos prakeiksmas – episteminis pasimetimas, mentalinis tingumas ir nesugebėjimas pasirinkti (Aneta Anra¹³, Gabija Grušaitė¹⁴). Neribota žmogaus laisvė atsisuka prieš jį patį – hedonizmo, dykinėjimo, egoizmo užvaldytas šiuolaikinis individas nebežino, kur ir kaip save realizuoti: „...plaukė per daug nesusimąstydami, kur ir kodėl, nes pasirinkimų buvo per daug, o mąstymas eikvodavo energiją“¹⁵. Šių autorių romanai vadina mi nusivylusios „N“ kartos manifestais, XXI a. „prarastosios kartos“ epais ir kronikomomis. Tokie anonimiški apibūdinimai identifikuoja Nepriklausomybės kartos esminius bruožus – nomadiškumą kaip gyvenimo principą, aiškų gyvenimo tikslo stoką, vidinę sumaištį. Paradoksas, bet šių jaunų žmonių asmenybės neišsipildymą iš dalies ir lemia jų deklaruojamas bešakniškumas, nuolatinis atsiribojimas nuo prigimtinės erdvės ir teritorijos, nesugebėjimas savęs niekur įteisinti.

Emigracinės literatūros subjektus apibūdina laikinumas, stoka. Tai ir aps-

kritai šiuolaikinių socialinių pokyčių pasekmė, kai pasaulis „traukiasi“ (plg. Elvyros Davainės knygos antraštę *Airija: Tolima artima sala*, 2010), transporto ir technologijų plėtra (lėktuvai, internetas) keičia žmonių santykį su gyvenamuoju laiku, erdve, lemia įvairias „aš“ modifikacijas. Susiformuoja tapatybės tipas, kurį teoretikė Anna Saunders yra pavadinusi „staigiosiomis tapatybėmis“ (*immediate identities*¹⁶).

Šiame straipsnyje siūlomas „nulinės tapatybės“ rėmas, kuris padeda konceptualizuoti įvairius šiuolaikinio emigranto (ne)buvimo režimus, klajūniškumo ir laikinumo formas, sukoncentruotas emigracijos literatūriniam imaginariume. Šiuolaikiniuose emigracijos tekstuose galima išskirti visą iliuziškumo, fikcijos, efemerijos, utopijos spektrą – nuo fizinio buvimo niekur, keliavimo siekiant rasti namus iki episteminio bevietiško, vidinės tuštumos, bėgimo nuo savęs arba kelionės į save, nuolatinio balansavimo tarp to, kas tikra ir netikra, todėl straipsnyje remiamasi imagologija kaip reprezentacine strategija. Atliekamas sociokultūrinis emigravusios bendruomenės tyrimas naudojantis lietuvių ir latvių literatūriniais šaltiniais¹⁷, kurie yra socialiai angažuoti ir suteikia informacijos apie emigracinę tikrovę.

ORO UOSTAS – ŠIUOLAIKINIO EMIGRANTO ŠVENTOVĖ

Oro uostas, kelionė, lagaminas, tapė XXI a. emigracinės literatūros imanentiška dalimi, dažniausiai apibrėžia ne tiek individualizuotą atvejį, vieno žmogaus biografiją, kiek raktinius socialinius ir demografinius pokyčius, palietusius ir Baltijos šalis. Šie mobilumo įvaizdžiai

koduoja taktą XXI a. istoriją, globalizacijos ir internacionalizacijos procesus, dislokaciją ir fiksuoto centro nebuvimą sparčiai besikeičiančiame pasaulyje, kai judėjimas darosi konceptualiai svarbesnis negu buvimas vietoje (plg. Valdo Papievio romaną *Eiti* (2010), kurio sub-

jektas randa egzistencinius namus klajodamas Provanso laukais).

Oro uostas grožiniuose kūriniuose atsiskleidžia kaip esminė emigranto buvimo ir relokacijos vieta, multimodalinė ašis, aplink kurią sukasi emigracinis gyvenimas. Literatūros tekstuose fiksuojamas įvairiapusis su oro uosto erdve susijusių reikšmių diapazonas suteikia pagrindą ir šiuolaikinių socialinių pokyčių, ir emigranto būsenų analizei. Šiuolaikinės technikos ir technologijos plėtra yra vienas veiksnių, paskatinančių išvykimo iš tėvynės fenomeną, nes iš esmės keičia pasaulio erdvinį suvokimą ir sumažina geografinius atstumus. Dabartinio žmogaus buvimas svetur yra reliatyvus, virtualus, nes išvykusieji su tėvyne yra „...glaudžiai susieti nuolatinėmis pigių skrydžių linijomis, nelegalių ar pusiau legalių vežėjų maršrutais ir pirmyn atgal cirkuliuojančiais nenutrūkstamais prekių srautais“¹⁸.

Oro uostas kaip fizinė išvykimo/atvykimo vieta ir skrydis kaip judėjimas tarp dviejų geografiškai nutolusių taškų – gimtosios šalies ir adoptuotos šalies – kūriniuose artikuliuojami ne tik funkciškai, bet ir alegoriškai. Iš prigimties anonimiški ir beveidžiai tarptautiniai oro uostai yra tik tarpinė stotelė pakeliui į trokštamą tikslą, todėl emblemiškai išreiškia emigrantų vidinės kelionės vektorių, jų patiriamą dezorientacijos, egzistencinio kybojimo ore, egzistavimo vakuume būseną. Dauguma emigracijos romanų vaizduoja individus, neturinčius nuolatinės vietos, dreifuojančius tarp kelių diskursų ir nesugebančius nė viename iš jų „nusėsti“:

Emigrantas primena skraiduolį, kurio jau nėra išvykimo ir dar nėra atvykimo vietoje.¹⁹

Norėjosi sustabdyti lėktuvą pusiaukelėj ir likti sklandyti ore, niekada nebusi-leisti: nei Lietuvoje, nei Norvegijoje. (Mataitytė, 118)

Aš nebebuvo Škotijoje, ir Latvijoje nebe. Tik kūnas bus čia atskridęs. Pati? Likau sklandyti ore, klaidžioti tarpinėse zonose po oro uosto koridorius, neįstengdama šiuose labirintuose rasti kelio namo. (Manfelde, 111)

Jaučiuos tokia pakibus – nei ten, nei čia. (Kaunaitė, 117)

Laikas man čia sustojo lyg kito matavimo erdvėje, aš buvau įsiurbtas į jos vakuumą.²⁰

Panašių citatų gausa implikuoja pojūčio tipologiją, emigranto situacijai būdingas pereinamasis būsenas. Svarbia emigranto egzistencijos vieta, arba, remiantis prancūzų antropologo Marco Augé (Augé 1995: 78) terminija, „ne-vieta“ (*non-place*)²¹ tampa oro uosto keleivių terminalas ir laukiamoji salė. Turkijoje gyvenančios latvių rašytojos Laimos Kotos romanas *Ramybės gatvės trauka*²² (*Mierielas vilkme*, 2016) vaizduoja emigrantus, apokaliptinio potvynio įkalintus išvykstančiųjų perpildytame Rygos oro uoste. Tik gamtinio kataklizmo akivaizdoje oro uostas iš nevietos vėl virsta „antropologine vieta“, kurioje atgyja socialiniai ryšiai, grįžta žmogiškieji veidai, atsiranda laiko įsižiūrėti ir pamatyti už epizodinių keleivių slypinčias asmenybes. Romanui pasirinkta magiškojo realizmo logika neužgožia minties, kad latvius nuo emigracijos gali sustabdyti tik potvynyje paskendusio gimtoji žemė ir užtvindytos oro uosto durys.

Unės Kaunaitės romanas *Žmonės iš Alkapės* (2015) baigiasi scena, kad iš Londono atšaukti visi skrydžiai į Alkapę (Lietuvą). Toks naratyvinis žingsnis gali reikšti, kad emigrantui tėvynė egzistuo-

ja tol, kol į ją fiziškai skraido lėktuvai, o nebesiekama ji tiesiog išsitrina iš žemėlapio ir iš atminties. Kaunaitė pasitelkia aviacijos motyvą ir etniam prierašumui paliudyti. Šiuo tikslu panaudojamas proprosenelio išdrožtas suskeldėjęs medinis lėktuvėlis, kuris perduodamas iš kartos į kartą kaip šeimos relikvija. Jis oponuoja emigracijai ir reiškia generacijų tęsinį, o sykiu aktualizuoja lietuviškąją Dariaus ir Girėno mitologiją kaip etniškumo šaltinį. Tačiau kalbant apie šį sakralų objektą raktinis žodis yra „ilsisi“ (Kaunaitė, 122): relikvija yra praradusi aktualumą, tapusi praeities reliktu, nes visi trys šeimos vaikai – Kristijonas, Aidas ir Emilija – gyvena emigracijoje ir nebėra kam jos perleisti.

Elvyros Davainės perinterpretuotas ritualinis Baltijos kelio aktas degraduoja nuo tautinės vienybės ritualo iki beformės emigrantų minios, besistumdančios tranzitinėse erdvėse:

Prieš dvidešimt metų rankų grandine apjuosėme Baltijos kelią. Šiandien gyva grandinė emigrantų, išsirikiavusių prie pigių skrydžių lėktuvų vartų, galėtų tris kart apjuosti mūsų legendinį laisvės kelią, kuris pro Angliją nusidriekė iki Airijos krantų. Tai pats ilgiausias gyvasis emigracijos kelias mūsų tautos istorijoje. Esu viena menkutė jo grandis.²³

Rašytojai atkreipia dėmesį į esminį laisvės suvokimo pokytį, kai nusigręžiama nuo jos moralinių turinių. Laisvė kaip pilietiškumo ir patriotiškumo manifestacija nebeaktuali, ji transformuojama į šiuolaikinio žmogaus laisvę nesusisaistyti, rinktis bet kokią gyvenamąją vietą, alternatyvią kalbą ir tapatybę, laisvę disponuoti pinigais, gyventi be

įsipareigojimų. Oro uostas iškyla kaip naujoji vartotojimo visuomenės arena, XXI a. šventovė. Emigrantinėje realybėje jis virsta naująja „apeigine“, „ritualine“ erdve, atliekančia net šiuolaikinės multireliginės šventyklos vaidmenį:

[V]iso pasaulio oro uostai yra vienodi, visur turėsi klauptis prieš registracijos altorių ir nuolankiai laukti, kol nematomos rankos gražins lagaminus. Tylėdama žiūrėdavau, kaip krikščionys, bedieviai, sikhai ir žydai – visi klaupiasi tam pačiam dievui (Grušaitė, 23).

Vis dėlto nors oro uosto erdvėje susikryžiuoja daugybė krypčių, susiduria daug skirtingų likimų, tai yra esminė tapatybės ir socialinių kontaktų tirpimo zona, nes paskiri keleiviai čia virsta vientisa minia, kolektyviniu kūnu, unifikuojami nepriklausomai nuo jų rasės, lyties, orientacijos ar religijos. Papievio romane *Odilė, arba oro uostų vienvė* (2015) oro uostas funkcionuoja irgi kaip nuasmeninta „niekieno zona“, tačiau ši erdvė pasirenkama ne šiuolaikinio žmogaus vertybių degradacijai, o įgimtam žmogaus vienišumui, metafiziniam ilgesiui, būties slinkčiai išreikšti:

Vėl girdžiu, kaip už nugaros darda lagamino ratukai. Nesibaigiantys oro uostų koridoriai – kaip neišsemiama, neužpildoma oro uostų vienvė. Tikroji tavo būtis, kurią slepia buities kasdienybė. Laikas į begalybę...²⁴

Tokia apibendrinta percepcija transcenduoja įprastas keliavimo reikšmes, būtinio mobilumo būsenas perkelia į egzistencinį lygmenį, ir oro uostas įgauna archetipinius gyvenamojo laiko, pasaulio kaip nuolatinės emigracijos parametrus.

IMAGERIŠKI LAGAMINO TURINIAI

Lagaminas kaip neatsiejamas kelionės atributas pasitelkiamas įvairiuose diskursuose (dailė, teatras, žiniasklaida) – tai raktinis reprezentacijos ir atpažinimo simbolis norint koncentruotai perteikti išvykimo, greitos depopuliacijos, besikeičiančio Baltijos šalių demografinio profilio reikšmes. Literatūros naratyvuose lagaminas funkcionuoja ne tik kaip praktinis, bet ir kaip metaforinis objektas, kai fiksuotas simbolizmas yra daugiasluoksnis, dinamiškas ir ne toks parodomasis kaip medijų erdvėje. Svarbus darosi ne pats lagaminų turinys, o emigracijos reikšmių prisodrinta jų simbolika, fiksuota dar tokiuose klasikiniuose naratyvuose, koks, pvz., yra Krzysztofo Kieslowskio „Trijų spalvų“ trilogijos filmas „Balta“, kuriame pats žmogus tampa bagažu ir karsto dydžio lagamine parkeliauja iš Paryžiaus į Varšuvą kaip tiesiogine ir perkeltine prasme bevertis lagamino turinys.

Rašytoja antropologė Akvilina Cicėnaitė konceptualizuoja lagaminą kaip talpų laikinumo įvaizdį: „(E)migracija – tai ir gyvenimas ant lagamino, ir gyvenimas lagamine.“²⁵ Kaip kilnojamas objektas lagaminas yra mobilaus emigranto pasaulio modelis ir miniatiūrinė jo pasaulio reprodukcija. Viena vertus, lagaminas yra iškeliavimo, t. y. išsilaisvinimo nuo etninės naštos simbolis, kita vertus, ir klaustrofobiško kalėjimo bei svorio atributas, įkūnijantis sunkiai išsprendžiamą paradoksą tarp emigracijos siūlomos laisvės ir benamiškumo, nuolat išgyvenamos fizinės ir dvasinės įtampas tarp dviejų egzistencinių plokštumų (plg. Dalios Staponkutės esė rinkinį *Iš*

dviejų renkuosi trečią, 2014). Pokario, arba vadinamieji antrabangiai, emigrantai dažniausiai ir gyvendavo atsivežtame „lagamine“, būtent savo susikurtame imaginaciniame tėvynės anklave. Jų namai egzode susitraukdavo iki lagamino, kuris įkūnijo sentimentalią atminties ir suvenyrų trauką. Lagaminas kaip nostalgijos objektas, būdingas egziliniam subjektui, naujojoje emigracijoje keičia reikšminius turinius: šiuolaikinis emigrantas kaip tik stengiasi išsiveržti iš fiksuotos namų tapatybės, „gyventi anapus lagamino“ (*live out of suitcase*) arba, kitaip tariant, anapus senosios, atsineštinės tapatybės. Nepageidaujamas socialinis bei mentalinis paveldas atsigabenamas į emigraciją kaip neišvengiamas sovietmečio palikimas: „Savo *homo sovieticus* mąstymą susipakavome į lagaminą kartu su lašinių bryzu, sūriu ir dantų šepetėliu“ (Davainė, 69). Tėvynėje prikaupta per daug praeities naštos, „emocinio bagažo“, neišsipildžiusių socialinių lūkesčių, todėl fiksuojamas poreikis išsiveržti iš dusinančio nacionalumo, patirto socialinio pažeminimo:

Sakykite, kodėl aš turiu tempti su savimi senuosius įpročius, lyg lagaminą be rankenos? (Muktupavela, 125)²⁶

Velniop toks gyvenimas, telpantis lagamine (Davainė, 138).

Šiuolaikinę emigraciją apibrėžia laikinumas, netvarumas, todėl literatūros subjektams būdinga kompaktiško gyvenimo filosofija, kai namai kuriami tokie, kuriuos nuolatinio kraustymosi kontinuumu galima greitai susipakuoti į krepšį arba dėžę ir perkelti į naują vietą. Laga-

minas, krepšys, kartoninės dėžės simbolizuoja neprisirišimą, neapsisprendimą, bešakniškumą ir kilnojamus namus, kuriuos galima atsidaryti bet kurioje pasaulio vietoje. Kaunaitės veikėjas Aidas per emigrantišką gyvenimą daiktus pakuoja ir išpakuoja šešis kartus (Kaunaitė, 252), Z. Čepaitė persikrausto Londone dešimt kartų (Čepaitė, 162). „Parodinė[je] emigrantų erdvė[je]“ (Čepaitė 164), oro ooste, turimi krepšiai išryškina keleivių socialinę priklausomybę, nes taupydami pinigų jie vengia mokėti už registruojamą

bagazą ir visą mantą nešasi su savimi: „Rankiniai krepšiai, per petį permetami krepšiai, kuprinės, kuriuos tikrai reikėtų atiduoti į bagazą <...>. Krepšiai juos išdavė“ (Kota, 75). Emigrantų mėgstami Kinijoje gaminti didžiuliai languoti „turkaus tašėmis“ vadinami krepšiai yra žemo socialinio statuso žymiklis ir išduoda Rytų europiečio tapatumą. Šiuo atveju ne tik lagamino turinys (*homo sovieticus*), bet ir jo išvaizda arba panaudojimo būdas parodo, kaip emigrantas reprezentuoja save ir savo šalį.

SOCIALINIS BEVIETIŠKUMAS IR NEUŽTIKRINTUMAS

Emigruoti dažnai pasirenka individai, atitrūkę nuo socialinių ryšių savose šalyse, tačiau, kaip liudija literatūros tekstai, integracija priėmusiose bendruomenėse irgi dažnai būna komplikota. Dauguma Baltijos šalių piliečių, emigravę į svečias šalis, atsiduria autsai derių pozicijoje ir kultūros paraštėje, nes priklauso neprivilegiuotųjų klasei. Ypač iki įstojimo į Europos Sąjungą baltų išeiviai buvo beteisiai – neturėjo oficialaus leidimo dirbti, socialinių garantijų (Laučiūtės knygos *Barakudos dieneraštis*²⁷ (2001) leitmotyvas – kad tik su dukra Amerikoje nesusirgtume, nes abi neturi medicinos draudimo). Dauguma baltų išeivių, nepriklausomai nuo jų tėvynėje įgyto išsilavinimo, emigracijoje patenka į vadinamąją „3D“ kategoriją: „dirty, dangerous and difficult“ (purvinas, pavojingas, sunkus)²⁸. Vietiniai nesuinteresuoti dirbti neprestiziinių darbų, todėl verslininkai samdo imigrantus iš „trečiųjų“ šalių, prie kurių automatiškai priskiriamos Baltijos šalys Vakarų rin-

kose. Paprastai tai laikinas ir didelės kvalifikacijos nereikalaujantis darbas, kuris ne tik fiziškai varginantis, bet ir menkai apmokamas. Lietuviai ir latviai dirba gamyklose prie konvejerio (Manfelde, Kota), skerdyklose (Muktupavela), statybose (Lacytis²⁹), laukuose renka arba rūšiuoja daržoves (Areima³⁰, Miliūtė³¹), skina gėles (Miliūtė), plauna restoranuose indus (Križanauskas³²), valo tualetus (Fomina³³), dirba neįgaliųjų, senukų slaugytojomis (Rykštaitė³⁴, Survilaitė³⁵), vaikų auklėmis (Matulevičiūtė, Laučiūtė), kambarinėmis viešbučiuose (Areima³⁶), striptizo šokėjomis arba apsaugininkais naktiniuose klubuose (Ivaškevičius, Jegelevičius) ir t. t. Daugelio romanų veikėjai dėl nepakeliamų sąlygų pakeičia darbo pobūdį ar darbdavį po kelis, o kartais ir po keliolika kartų (pvz., Miliūtė, Križanauskas).

Užsieniečiai žiūri į atvykėlius iš Baltijos šalių kaip į tuščią vietą arba geriausiu atveju – kaip į anoniminę funkciją, kai emigrantas darosi svarbus tik kaip

vietinių nepageidaujamos veiklos atlikėjas, priklausantis žemiausiai (bevardei) kategorijai:

Esu bevardė (*no name*), taip kaip įvairios prekės, pagamintos nežinomų firmų ir neturinčios rimtų pavadinimų. Tie produktai yra gal ne prastesni už firminius, bet dvigubai pigesni. Kaip ir mano darbo jėga. Nors dirbu sąžiningiau ir geriau už bet kokios kompanijos samdinę, bet esu iš Lietuvos, neturiu firmos vardo, todėl man visi moka mažiau, nelaiko pilnaverčiu žmogumi (Lauciūtė, 240).

Marginalizuotas ir sumenkintas emigrantas iš pilnakraujo personažo virsta bedvasiu manekenu, žmogus redukuojamas iki jo korporalumo: „Aš! Humanitarinių mokslų magistras! <...> Tuščiaviduriai žmonės. Mėsa – *flesh!*“ (Križanauskas, 174). Lietuvių ir latvių emigrantai patenka į adoptavusių šalių visuomenės grupę ar subgrupę, kurios nariai (nu)vertinami kaip darbo jėga. Vietinių požiūris į emigrantus atitinka matematinę būklę, kai nulis pridedamas prie bet kokio skaičiaus, o pradinė vertė nepasikeičia.

SKVOTINIMAS IR FRYGANIZMAS KAIP ZERO WASTE IDEOLOGIJA

Literatūros naratyvai (ypač Londone gyvenančių emigrantų) projektuojami į pereinamąsias erdves ir bendruomeninį gyvenimą neformalioje subkultūrinėje terpėje tarp kitų tautybių perėjūnų. Emigrantų gyvenamosios vietos – pigiausi Londono nakvynės namai su dviaukštėmis lovomis, vadinami „žiurkynu“ (Križanauskas), mobilūs nameliai, vadinami „karavanais“ (Miliūtė), bendrabučiai (Kaunaitė, Pukelytė³⁷), skvotai³⁸ (Fomina, Ivaškevičius, Rykštaitė, Kaunaitė) – dažnai nuasmenintos, anoniminės erdvės, kurias galima analizuoti kaip stabilumo, namų antipodą, ženkliškai žymintį niekur nepriklausymo, nesusisaistymo, benamystės situaciją. Neturėdami pakankamai lėšų ir galimybių išsinuomoti emigracijoje legalų būstą, lietuviai ir latviai ieško nemokamų ar maksimaliai pigių apsigyvenimo alternatyvų. Skvoteriavimo praktika tarp baltų emigrantų įprasta ir paplitusi, o nepastovumas yra natūralus tokio gyvenimo ingredientas: „nuolat gresiantis iškeldinimas <...> nesulaiko nuo skvoteriavimo, nes migraci-

ja iš namų į namus yra jų pasirinkto gyvenimo būdo dalis“³⁹.

Viena vertus, toks gyvenimo būdas – anarchistinis ar pacifistinis maištavimo gestas, priešnuodis nusistovėjusiai tvarkai, bet kita vertus, socialinio nesaugumo, atsidūrimo už žmogiškumo ribos ir neapibrėžto būvio reprezentacija. Fizinis naujo skvoto atidarymo veiksmas detalčiai aprašomas Ivaškevičiaus dramoje *Išvarymas*: lietuviai kartu su latviais įsilaužia į apleistus laidojimo namus, paverčia juos gyvenamąja erdve ir miega karstuose (Ivaškevičius, 53). Tokios gyvenamosios lokacijos pasirinkimas yra aiški aliuzija į bedvasę būtį, kai emigrantas prilyginamas mirusiam subjektui. Be to, taip pabrėžiama ir tuštybė, atvykėlių siekiai, apsiribojantys paviršiniais (imagologiniais) kultūrinio prestižo ir aukštesnio socialinio statuso ženklais, pvz., užsivilkti uniformą, pamatyti Anglijos karalienę, įsigyti veislinį šunį ir pan. Lacyčio romane *Pabudinti Lačplėsi*⁴⁰ (2011), kurio veikėjai latvių emigrantai projektuoja savo siekius į brangų vandens motociklą, irgi

susiduriame su fiziškai ir materialiai orientuotu savivaizdžiu, tačiau akivaizdu, kad materialinė gerovė ir išskirtinių daiktų turėjimas slepia tuščiaavidurį subjektą. Galima sakyti, kad objekto įvaizdis (išsorybė) šiuo atveju nukonkuruoja subjektą įvaizdį (vidujybę).

Socialinė praktika ir opozicinio judėjimo dalis, artikuliuojama Lāčičio, Fominos, Ivaškevičiaus, Kaunaitės, Rykštaitės tekstuose, – fryganizmas arba *dumster diving*⁴¹, t. y. alternatyvus apsirūpinimas maistu ieškant išmestų maisto likučių arba nebegaliojančių, bet dar nesugedusių produktų šiukšlių kontaineriuose prie maitinimo įstaigų, prekybos centrų ar turgaviečių. Vakarų visuomenėse fryganai propaguoja „nulinio švaistymo“ (*zero-waste*), „etiško valgymo“ ideologiją ir skatina minimaliai naudoti resursus, šitaip jie išviešina savo protestą prieš vartojimo ekonomiką ir prieštarauja „apgailėtinių klerkų gyvenimo būdai“ (Rykštaitė, 102). Lietuvių ar latvių emigrantų atveju paskata imtis šio gyvenimo būdo yra ne tik socialinė saviraiška, bet ir finansiniai-ekonominiai motyvai (nemokamas maistas), tačiau „nulinio švaistymo“ logika išlieka ta pati. Ši nelegali veikla padeda sustiprinti emigrantų solidarumo, priklausymo bendruomenei jausmą: „...konteineris buvo pilnas rečiausių produktų, todėl visi jautėsi kaip per Kalėdas. Nors *skipino* su jais vos ketvirtą kartą, jautėsi kaip niekad savas, tarp žmonių, kurie irgi mąsto panašiai“ (Kaunaitė, 44). Išmesto maisto vartojimas gimtosiose šalyse laikomas socialiai nepriimtina visuomenės atstumtųjų (elgetų, benamių, asocialų) veikla, bet tampa standartine praktika nuo materialinio nepritekliaus kenčiančių emigrantų ko-

munose. „Skipinimas“⁴², kaip ir skvoteriavimas, paliudija baltų emigrantų adaptyvumą ir gebėjimą išlikti bet kokiomis aplinkybėmis: bado atveju surandamas konteineris su maisto atliekomis, išvarytas iš nuomojamo buto emigrantas randa prieglobstį skvotė arba pasistato palapinę miške ir gyvena kaip „eco-bomžas“ (Lacyčio įdiegtas naujadaras). Dirbdamas padavėju prabangiame restorane Križanauskas išgeria nugertas taures ar nebaigtus prabangaus vyno butelius (Križanauskas 206), o valydamas Vemblio stadioną – ištuština žiūrovų paliktas alaus talpas: „Tik patekęs vidun, išvystu tūkstančius raibuliuojančių butelių – tikras puspilnių butelių rojus! Apstu ir apypilnių! Gėda jau seniai išgaravusi“ (Križanauskas, 162). Netgi nuosaikešniems emigrantams būdingas patologiškas taupumas ir savotiška „konteinerių logika“ – jie apsiperka pigiausių tinklų parduotuvėse: „Primark“ (Čepaitė, Kaunaitė), „Sainsbury“ (Križanauskas), „Tesco“ (Kaunaitė, Miliūtė), maitinasi produktais, kurie vadinami „beisikais“, arba tuo, kas nupiginta (Čepaitė, 67; Kaunaitė, 139–140; Davainė, 42).

Ir skvoteriai, ir fryganai, pasirinkdami alternatyvias pragyvenimo ir prasmaitinimo strategijas, atlieka urbanistinio landšafto ekologijos funkciją. Tačiau toks gyvenimo būdas didina socialinę atskirtį – užuot integravęsi į visuomenę ir tapę visaverčiais ir visateisiais jos nariais, emigrantai buriasi į alternatyvias bendruomenes, prisitaiko prie naujų gyvenamosios normų ir tampa „neformalais“. Dar viena neigiama šio proceso pasekmė yra ta, kad negaudami legalių pajamų, jie įsitraukia ne tik į kontrkultūrinę, bet ir į kriminalinę, šešėlinę veiklą, esan-

čias už įstatymo ribos – kontrabandinių cigarečių, narkotikų platinimą (Sereditė⁴³), vagystes (Kaunaitė, 168), pinigų padirbinėjimą (Davainė, 90; Miliūtė, 296), ID dokumentų ir kelių mokesčių pažymų klastojimą (Miliūtė, 63), prostituciją (Čepaitė 156; Davainė 89). Lietuviai paverčia konteinerių turinį nelegaliu verslu – vagia padėvėtus drabužius iš specialiai tam skirtų konteinerių ir vėliau juos parduoda (Čepaitė, 149–151). Iškalbingas knygos epizodas, kai lietuvis įstringa padėvėtų rūbų konteineryje – žmogaus šiukšlių dėžėje įvaizdis parodo emigranto vietą britų socialinėje hierarchijoje. Lieka tik nuogas emigranto kūnas, nuo dvasios abstrahuotas jo korporalumas (plg. Križanausko *flesh*), be jokių saugan-

čių šarvų – įgytos profesijos, etninių tradicijų ar įstatymų normų.

Emigrantų valgymo įpročiai liudija minėtos „staigiosios tapatybės“ įsigalėjimą. Valgymas emigracijoje nebeatlieka socializuojančio vaidmens: emigrantai valgo greitąjį maistą ant improvizuotų stalų, plastikiniais įrankiais (Lacytis, *Pamodināt Lāčplēsi*, 65). Beveik visuose emigracijos tekstuose pabrėžiamas besaikis alkoholio vartojimas. Lėbavimas atlieka terapinę funkciją – padeda „atsijungti“, ištrinti atmintį, sąmonę, tampa jausmų bukinimo strategija: „sidro pursluose skandino patirtas nuoskaudas“ (Davainė, 74–75). Manfeldės romano pavadinimas *Dzimtenīte (Tēviškēlē)* latviškai dar reiškia ir „naminukę“ – namie varytą degtinę.

SOCIALINIAI TINKLAI – BUVIMO KARTU ILIUZIJA

Viena iš priežasčių, generuojančių „staigiasias tapatybes“ – interneto technologijos ir komunikaciniai įrankiai, padedantys palaikyti transnacionalinius socialinius ryšius tarp geografiškai nutolusių individų. Dažnai kūriniuose vaizduojamas virtualus emigrantų bendravimas per programą *Skype* su gimtinėje likusiais artimaisiais, draugais, pažįstamais suteikia bei palaiko iliuziją, kad žmogus dalyvauja ten, kur jo iš tikrųjų nėra, ir prisideda prie erdvinės nuliškumo sampratos kūrimo. Virtuali realybė tariamai nugalai erdvinius atstumus, pakeičia fizinį bendravimą, bet technologinė mediacija ne visada yra veiksmi, nes tai simuliacinė realybė, jungtis, ikūnijanti skirtį. Užuoat kompensavęs jutiminio / taktilinio intymumo trūkumą, bendravimas su nutolusiu skaitmeniniu antrin-

ku, pasiekiamu „tik dvejetainė sistema, tik plastmasiniais klaviatūros mygtukais“ (Kaunaitė, 130), dažnai sustiprina izoliacijos, vienatvės, erdvės ir laiko neatitikties jausmą:

Video neryškus, trūkinėja, ir signalas vėluoja, bet jie žiūri vienas į kitą, šypsosi. Tarp jų ekranas ir šimtai kilometrų, bet šiaip ar taip jie dviese. <...> Mažasis, pamatęs ekraną, šaukia – tete, tete... Ranka daužo ten, kur tėtės skruostas, burna, nosis. >...> Maža taukuota rankytė veltui bando sugriebti tėčio plaukus. Ant ekrano lieka balti lipnūs dryžiai (Manfelde, 132).

Kūno ir technologijų santykis suproblemina ir konceptualiai papildo išei- viams ir emigrantams būdingą buvimo- nebuvimo įtampą ir dvigubo identiteto sampratą. Kiekviena skaitmeninė repre-

zentacija sudvejina kūną, išvietindama ir išerdvindama korporalumą, ir sugeneruoja plokštuminį žmogaus antrininką. Užuoat perdavęs taip trokštamą kūniškumą, kompiuteris iš-kūnija, redukuoja kūną iki ekrano vaizdo elementų (pikselių) ir jį fragmentuoja, nes vizualiam ekrano lauke atsiduria tik kalbančiojo galva. Net ir vizualiai matomos kūno dalys yra neprieinamos tiesioginei patirčiai. Medijuotas identitetas nėra netarpiškas, tai ontologiškai kita – technologinė žmogaus versija, egzistuojanti ir patiriama per atstumą, todėl dviejų nutolusių subjektų sambūvis yra imaginacinės prigimties:

Vakar įsipyliau vyno, atsisėdau prie skaipto, pasveikinau draugę su gimtadieniu, net susidaužėm – į ekraną, aišku, bet tuo pačiu metu supratau iš taurių tarkštelėjimo (Čepaitė, 93).

Abi viena kitai nusišypojo. Ne sinchroniškai, nes vaizdas vėlavo, bet kartu (Kainaitė, 214).

Kompiuterio ekranas perkelia žmones į siaurą teatrinį rėmą. Per šventes ši technologinė misterija gali įgauti net religinį matmenį: „Naujametės nakties žinutės – tai tarsi ryšio su tėvyne sakramentas, šventas patvirtinimas, kad tu dar tebešmėžuoji kieno nors atminty“ (Čepaitė, 93).

KAUKĖ, TAPATYBĖS KEITIMAS IR IŠSITRYNIMAS IŠ PASAULIO

Emigracijos knygose stebimas imago-loginis asmenybės išsiskaidymas, žmoniškųjų proporcijų deformacija. Kaukė šiuolaikinėje emigracijos literatūroje yra svarbus suvaidinto gyvenimo, veido arba identiteto tirpsmo vaizdinys. Rykštaitės romane *Kostiumų drama* (2013) emigranto realybė įgyja ekstremalaus realybės šou arba spektaklio matmenį, čia intensyviai naudojamosi teatrine terminija, tarsi romano veiksmas vyktų scenoje: vaidmenys, aktoriai, scenarijus, tekstas ir pan. Toks vaidybinis registras iliustruoja sutrikusią asmens reprezentacijos (savęs pristatymo) ir reprezentatyvumo (statuso ir prestižo netekimo) logiką, kai emigravęs žmogus tampa incognito, neatskleidžia savo tikrosios esmės, sąmoningai fabrikuoja tapatybę improvizuodamas keičia savasties formas.

Pasas kaip pagrindinis tapatybės paliudijimo dokumentas emigracijoje gali

netekti asmens identifikacinės funkcijos. Iš emigrantų pavogti arba padirbti pasai padeda kaip kūniško vientisumo skilimo, transformuotos ar prarastos tapatybės vaizdinys. Tuo pačiu vardu, tuo pačiu pasu formaliai gali naudotis mažiausiai po tris žmones: tikrasis paso savininkas, turintis oficialų leidimą dirbti, ir dar bent du nelegalai. Fizinė prasme subjektai trys, o mentaliniu požiūriu asmenybė pasidalija ir vienam individui lieka tik trečdalis jo asmens. Latvių autoriaus Lāčičio romane *Stroika su vaizdu į Londoną* (2010) aptinkamas epizodas, kai ukrainietis Ženia nusiperka lietuvišką pasą. Sinergija tarp Ženios ir tikrojo paso savininko yra dirbtinė ir virtuali, nes vyras netapatus sau ne tik naujaja pavarde (Audis Šmigaiavičius), bet ir veidu, ir lingvistiniu autizmu, nes nuotrauka vogtame lietuviškame pase nėra iš tolo neprimena jo tikrosios išvaizdos, o lietuvių kalbos

žinios irgi nulinės. Nuvertėjęs pasas nebėra nei nacionalumo ar identiteto simbolis, nei vidinis žmogaus veidrodis, o tik „dar viena „Tesco“ lojalumo kortelė, kurią kasdien pinigineje nešiojasi ne iš meilės parduotuvių tinklui, o vien dėl teikiamų privalumų“ (Kaunaitė 132).

Emigracijos subjektai žaidžia ir su kūniška artikuliacija bandydami įgyti naują tapatybę per savo išorinį atvaizdą. Ivaškevičiaus *Išvaryme* senasis veidas (savastis) prarastas, todėl bandoma iš naujo apibrėžti tapatybę formuojant mimiką pagal britiškus standartus. Šią transformaciją siekiama paskatinti skaitant anglų klasikų Charlesą Dickensą ir Walterį Scottą:

Dirbu dabar su žandikauliu... Pas juos jis kažkoks kaip įtrauktas, kaip prikastas ar ką... Suveržtas iš vidaus. Man čia – sunkiausia dalis. Kai žiūri, atrodo – paprasta, o pačiam nichuja. <...> Net pradėjau skaityti. Dikensą, Valterį Skotą... Perskaitai vieną skyrių ir iš karto prie veidrodžio – ar kas nors nepasikeitė? (Ivaškevičius, 94)

Pokyčio siekiama stebint save veidrodyje – veidrodis, kaip ir kompiuterio ekranas, pabrėžia fizinio referento (kūno) atskilimą nuo regimo atvaizdo. Tačiau prigimtinis „aš“ pasimeta tarp realybės ir kaukių ir dirbtinis bandymas „subritiškėti“ žlunga. Naujai išbandomos grimasos yra emigracinės realybės grimasų, kūniško ir mentalinio emigranto susvetimėjimo projekcija, kurios rezultatas – ne

brito klonas, o savęs karikatūra ir iškamša. Be to, tai antrinis netikrumas – ne pats spektaklis, vaidinamas sociume, o tik jo repeticija priešais veidrodį.

Nuotrauka gali būti pasitelkiama kaip imagologinė tapatybės fiksacija vykstant į emigraciją, savo asmenybės užtvirtinimas nujaučiant grėsmę, kad ji greitai išsitrins, neteks savo buvusių parametru:

Jos [emigruojančios moterys], žinoma, egzistuoja. Vis dar egzistuoja. Jos juokiasi ir kraiposi, spragsėdamos dokumentuoja savo būtį, taip atkakliai ir beviltiškai, tarsi bandydamos įrodyti pačios sau. Jos. Yra (Manfelde, 7).

Emigracijos subjektas suskaidomas tarp realybės ir ekrano, tarp realybės ir nuotraukos, tarp realybės ir veidrodžio, todėl netenka vidinio integralumo ir jo savastis išcentruojama. Realų kūną pakeičia jo vizualinė reprezentacija, o fizinį subjektą užgožia jo avatarai (pvz., svetimo žmogaus nuotrauka vogtame pase). Tekstai fiksuoja ne tik žmogiškųjų kintamųjų, bet ir nacionalinių ribų išsitynimą emigracijoje – nusipirkus kitos tautybės žmogaus pasą arba per vizualią naujos mimikos steigimą bandant supanašėti su adoptuotos šalies bendruomenės individualiais. Šiuolaikinės asmenybės ir kūno nykimo ženklus yra įžvalgiai apibendrinęs lietuvių aktorius ir režisierius Valentinas Masalskis: „Jeigu man reikėtų įvardinti šį procesą, sakyčiau – žmogus palengva išsitrina iš pasaulio.“⁴⁴

IŠVADOS

Nulinė tapatybė yra simptomiška būklė, konstanta, apibūdinanti naujosios emigracijos naratyvų subjektą. Pasitelkę

talpias metaforas (lagaminas, skrydis, padirbtas pasas, ekranas) ir prisodrinę jas imagologinių turinių, lietuvių ir lat-

vių rašytojai suproblemina nuolatinę įtampą tarp emigravusio žmogaus vidinio „aš“ savasties, fizinio kūno ir regimos jo reprezentacijos. Neapibrėžtą tapatybę gali liudyti ir prisiimta, technologijų medijuojama arba nuslėpta identifikacija. To pasekmė – ne pilnakraujai personažai, o vaikščiojančios tuščiavidurės kaukės, negebančios sukurti vien-tiso asmens projekto. Vaidyba, kaukių keitimas, veido formavimas, oficialių

socialinių saitų atsisakymas, besaikis gėrimas kaip tapatybės ištrynimo forma, kūniškasis ir mentalinis buvimas vakuume ir kitos nesvarumo būsenos gali būti pasirenkamos savanoriškai, kaip laisvė nesusisaistyti. Sąmoningi bandymai iškristalizuoti naują tapatybę dažnai žlunga paliudijant nuliškumą kaip permanentinę ir esminę šiuolaikinėje literatūroje vaizduojamo emigranto tapatybės būseną.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Endre Bojtár, Postmodernizmas ir Vidurio bei Rytų Europos literatūros, *Metmenys*, 1989, nr. 57, p. 135.
- ² Šio straipsnio autorės duomenimis, Lietuvoje yra pasirodę per 60, o Latvijoje – apie 15 (e)migrantų kūrinių. Straipsnio tyrimo medžiagą sudaro apie pusė šios imties tiriamai temai aktualūs tekstai.
- ³ Žydronė Kolevinskienė, Lietuvių diasporos tyrimų kelias: tarp lokališkumo ir mobilumo, *Oikos*, 2016 nr. 1(21), p. 102.
- ⁴ Mārtiņš Kaprāns, Emigrācijas ierāmēšana jaunākajā latviešu prozā: nacionālās un transnacionālās dimensijas, pranešimas Liepojas 22 tarptautinėje mokslinėje konferencijojā „Aktuālās problēmas literatūras un kultūras pētniecībā“, 2006 m. kovo 17-18 d.
- ⁵ Dalia Satkauskytė, Egzilinė (ne)tapatybė naujausioje lietuvių emigrantų literatūroje, *Oikos*, 2011, nr. 2(12), p. 120–129.
- ⁶ Laura Laurušaitė, *Tarp nostalgijos ir mimikrijos: Lietuvių ir latvių pokario išeivijos romanai*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015.
- ⁷ Marius Ivaškevičius, *Išvaymas. Vieno obuolio kronika*. Vilnius: Apostrofa, 2012, p. 61. Toliau cituojant tą patį šaltinį, nurodoma autoriaus cituojant tą patį šaltinį, nurodoma autoriaus pavardė ir puslapis.
- ⁸ Rūta Mataitytė, *Gunda*. Vilnius: Tyto Alba, 2015, p. 21, p. 187.
- ⁹ Andra Manfelde, *Dzimentēte*. Rīga: Literatūras kombains, 2012, p. 7.
- ¹⁰ Aušra Matulevičiūtė, *Ilgiesio kojos*. Vilnius: Tyto alba, 2010, p. 100.
- ¹¹ Kęstutis Girnius, Patriotai, tėvynė ir patriotizmas. *Bernardinai.lt*, 2016. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2016-03-16-patriotai-tevyne-ir-patriotizmas/141884> [žr. 2017 03 29].
- ¹² Julija Miliūtė, *Kodėl aš vis dar ten?* Vilnius: Obuolys, 2016, p. 25.
- ¹³ Aneta Anra, *Katinas Temzėje*. Vilnius: Versus aureus, 2008.
- ¹⁴ Gabija Grušaitė, *Neišsipildymas*. Vilnius: Baltos lankos, 2010.
- ¹⁵ Unė Kaunaitė, *Žmonės iš Alkapės*. Vilnius: Žara, 2015, p. 143.
- ¹⁶ Anna Saunders, Introduction: Towards a European mode of Cultural Imaginary? *The Essence and the Margin: National identities and collective memories in contemporary European culture*, *Studia Imagologica* 15, Amsterdam-New York, NY: 2009, p. 9.
- ¹⁷ Šis tyrimas paremtas tik lietuvių ir latvių literatūros reprezentacijų medžiaga. Tikėtina, kad tiesiogiai tiriant emigrantų bendruomenes klostytųsi kitoks (ne toks nihilistinis) migracinės tapatybės vaizdas.
- ¹⁸ Zita Čepaitė, *Emigrantės dienoraštis*. Vilnius: Alma littera, 2011, p. 41.
- ¹⁹ Dalia Staponkutė, *Lietumi prieš saulę*. Vilnius: Apostrofa, 2007, p. 40.
- ²⁰ Linas Jegelevičius, *Nuogas prieš jus*. Panevėžys: Magilė, 2006, p. 259.
- ²¹ Marc Augé, *Non-places: Introduction to an anthropology of supermodernity*. Translated by John Hove, London-New York: Verso, 1995, p. 78.
- ²² Laima Kota, *Mierielas vilkme*. Rīga: Dienas grāmata, 2016.

- ²³ Elvyra Davainė, *Airija: Tolima artima sala*. Vilnius: Baltos lankos, 2011, p. 115.
- ²⁴ Valdas Papievis, *Odilė, arba oro uostų vienatvė*. Alma littera, 2015, p. 7.
- ²⁵ Akvilina Cicėnaitė, Apie nostalgiją, nomadišką ir nebaigtą tapatybę, *Tautos paraštės ir nepatogūs pilietiškaimai*. Vilnius: Žiemos žodžiai, 2013, p. 65.
- ²⁶ Laima Muktupavela, *Pievagrybių testamentas: Juodieji baltai pas keltus*. Vilnius: Mintis, 2003.
- ²⁷ Angelė Lauciūtė, *Barakudos dienoraštis, arba lietuviškos išpušys Kanadoje*. Vilnius: Spauda, 2001.
- ²⁸ Gunta Kļava, Kristīne Motivāne, Migrācijas raksturojums, *Migrācijas ietekme uz valodas vidi Latvijā*. Rīga: Zinātne, 2009, p. 15.
- ²⁹ Vilis Lācītis, *Stroika ar skatu uz Londonu*. Rīga: Mansards, 2010.
- ³⁰ Mantas Areima, *Nostalgija: Neišgalvota gyvenimo emigravus istorija*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2007.
- ³¹ Julija Miliūtė, *Ar braškės virsta ferarais?* Vilnius: Obuolys, 2015.
- ³² Andrius Križanauskas, *Nakvynės namai Londone*. Vilnius: Tyto alba, 2001.
- ³³ Aleksandra Fomina, *Mes vakar buvom saloje*. Vilnius: Kitos knygos, 2011.
- ³⁴ Vaiva Rykštaitė, *Kostiumų drama*. Vilnius: Alma littera, 2013.
- ³⁵ Janina Survilaitė, *Pašnekesiai su Helvecija: Iš šveicariško dienoraščio*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2013.
- ³⁶ Mantas Areima, *Patriotas*. Šiauliai: Lucilijus, 2009.
- ³⁷ Ina Pukelytė, *Prancūziškas romanas*. Vilnius: Tyto alba, 2000.
- ³⁸ Skvotais (angl. *squat*) vadinami neteisėtai (savaivališkai) užimti negyvenami privatūs namai, sandėliai arba kitos apleistos patalpos (angl. *squatter* – naujakurys). Už įsilaužimą į pastatą gresia kriminalinė atsakomybė, bet gyventi jau užimtuose skvotuose nedraudžiama, jeigu teismo keliu pastato neatsikovoja teisėtas jo savininkas.
- ³⁹ Kamilė Abazoriūtė, Pulsuojantis Londono skvotų grupiškumas: lietuvių atvejis, *Grupės ir aplinkos*, 2012, nr. 3, p. 24.
- ⁴⁰ Vilis Lācītis, *Pamodināt Lāčplēsi*. Rīga: Mansards, 2011.
- ⁴¹ Nardymas šiuokšlių konteineriuose.
- ⁴² Skipinimas – skvoterių žargonu – išmestų daiktų (maisto, rūbų, baldų, buitinės technikos ir pan.) ieškojimas šiuokšlių konteineriuose, prie parduotuvių arba gyvenamųjų namų.
- ⁴³ Jolita Seredaitė, *Auksinis berniukas*. Vilnius: Alma littera, 2006.
- ⁴⁴ „Tautinį orumą esame „išsioperavę“ [Valentiną Masalskį kalbina Rimvydas Stankevičius]. *Respublika.lt*, 2016. http://www.respublika.lt/lt/naujienos/lietuva/kitos_lietuvos_zinios/tautini_oruma_esame_issiooperave/ [žr. 2016 05 22].